

угорського уряду не були точними. Саме тому В. Гнатюк вирішує на місці перевірити дані перепису з дійсним станом, опитуючи населення, вивчаючи архіви парафій, сповідні книги, дати заснування церков, списки перших парафіян за національністю і мовою.

В. Гнатюк вказує на спільне в історичній долі словаків і українців, а саме і ті і інші перебували під гнітом угорців.

Підсумовуючи працю В. Гнатюка в області фольклористики і етнографії слід зазначити, що вчений вніс помітний вклад у вивчення побуту і культури українців і словаків. Детальне історико-порівняльне дослідження В. Гнатюком словацьких та українських казок, історичних і ліричних пісень є помітною сторінкою в історії словацько-українських взаємовідносин. Оперуючи великим українським і чеським фольклорним матеріалом різних жанрів, тематики і часу, він підтверджує історичну, мовну та загальнокультурну єдність цих народів. Одне з спеціальних досліджень, яке вчений присвятив народнопоетичній творчості словаків – це праця “Словацький опришок Яношік в народній поезії”. В ній автор описує всі існуючі слов’янські джерела та народнопоетичну творчість головним чином словаків. Вказує на існування трьох циклів балад про цього героя.

Праці В. Гнатюк з словацько-українського пограниччя були високо оцінені тогочасним словацьким вченим С. Цамбелем.

Підсумовуючи наукову діяльність відомого українського вченого можна сказати, що він був одним з найвідоміших діячів української культури кінця XIX – першої чверті XX ст., найвизначнішим українським дослідником народної культури. Він був прекрасним збирачем фольклору, видавцем збірок української фольклористики та етнографії, автором теоретичних праць про народну культуру українців та ряду інших слов’янських народів.

Гнатюк В. Документи і матеріали. – Львів, 1998; Гнатюк В. Русини Прчшівської єпархії і їх говори. // ЗНТШ. – Львів, 1901. – Т. XXXIV-XXXVI; Гнатюк В. Руські оселі в Бачці. // ЗНТШ. – Львів 1898 – Т. XXII; Гнатюк В. Словацький опришок Яношік в народній поезії. // ЗНТШ. – Львів 1899 – Т. XXI-XXII; Гнатюк В. Словаки чи русини? // ЗНТШ. – Львів 1901. – Т. XLII; Дей О. Сторінки з історії української фольклористики. – К., 1975; Качкан. В. Українське народознавство в іменах. – К., 1994; Мушинка М. Володимир Гнатюк. // ЗНТШ. – Париж; Нью-Йорк; Сідней, 1987. – Т. 207; Науковий збірник музею української культури в Свиднику: Присвячений пам’яті В. Гнатюка. – Пряшів, 1967. – Вип. 3; Шевченко Л. Сторінка з етнографічної діяльності В.М. Гнатюка. // Народна творчість та етнографія. – 1959. – №1; Яценко М. Володимир Гнатюк. – К., 1964.

Вербич С. (Україна)

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ Й ПРОБЛЕМА ЇХ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Для з’ясування основних процесів історичного розвитку давнього населення Європи показовими є території, розташовані на стикові етнокультурних ареалів, зокрема Карпати й Балкани. В межах цього континууму виділяється частина Прикарпатського регіону, окреслена адміністративними рамками Львівської області (Дрогобицький, Городоцький, Самбірський, Старосамбірський, Сколівський, Стрийський, Пустомитівський і Турківський райони). Найдавніші сліди заселення людиною цієї території відносяться до періоду палеоліту. З цього часу, на думку вчених, у заселенні зазначеного терену не було ніяких прогалин¹. У контексті сказаного актуального значення набуває цілісне вивчення географічних назв окресленого терену. Останнє додатково підкріплюється думкою О.М.Трубачова про те, що в східнослов’янському ареалі, як у давньозаселеній зоні, слід очікувати першочергового збереження архаїзмів². З цього приводу важливим бачиться етнолінгвістичне дослідження топонімії карпатського географічного ландшафту, для якого особливо помітними є проблема міжетнічних зв’язків і відповідна мовна ситуація. Це пояснюється особливостями етнічної історії Карпат, у заселенні яких активну участь брали жителі прилеглих до них рівнинних

областей. Крім того, як відзначають окремі вчені, самий тип господарства в цьому регіоні зумовлював постійні міграції населення³. Виходячи з цього, було б помилкою назвати його одноетнічним. У XII ст. до н.е. археологи відзначають тут носіїв фракійської культури (гальштатський період), що вклинилися в праслов'янське середовище Верхньої Наддністрянщини, згодом, у другій половині I тис. до н.е., Карпати зазнають впливу латенської культури, представниками якої були кельти. Звідси їх витіснили римляни й германці, що сприяло утворенню гето-дакійської культури, одне з племен якої – костобоки – у I ст. до н.е. осіло на землях Верхньої Наддністрянщини, зустрівшись тут із слов'янськими племенами – носіями зарубинецької і, частково, пшеворської культур. Це, відповідно, призвело до асиміляції слов'янами локальних груп інослов'янського населення⁴. Наслідки такої етнічної інтерференції знайшли своє відбиття в словникові населення зазначеного й суміжного теренів. Проте, якщо частина апелювальної лексики з цих регіонів на сьогоднішній день не фіксується в мовному реєстрі населення вказаного ареалу з різних екстралінгвістичних причин, то якраз географічні назви є цінним джерелом для уточнення та відтворення неіснуючих лексем загального словникового складу, з'ясування зміни значень слів, викликаних конкретними історичними умовами⁵.

В останні роки особливого значення в галузі топонімічних досліджень набуло вивчення онімних паралелей на різномовних або різнодіалектних територіях, оскільки результати таких студій сприяють виявленню міжтериторіальних контактів у минулому, визначенню шляхів і напрямів міграцій⁶. Чимало з таких зв'язків відбивають південнослов'янські й українська мови, що, як відзначає І.М. Железняк, є наслідком подальшого перегрупування праслов'янських діалектів або ж результатом паралельного мовного розвитку⁷. Однак не менший науковий інтерес для ономаста, етимолога й діалектолога становлять мовні факти, які на одній із досліджуваних територій фіксуються на ономастичному й апелювальному (чи тільки на ономастичному) рівнях, а на іншій – лише апелювати чи оніми. Останні, при відповідній етимологічній інтерпретації, дозволяють розширити склад потенційно слов'янських утворень (лексем) карпатської контактної зони⁸. Сказане спробуємо проілюструвати на кількох прикладах, враховуючи обмеженість подачі матеріалу.

Гідроніми з коренем *Ліми-/Ломн-* зосереджені в основному в карпато-балканському мовному ареалі. Це, зокрема, укр. рр. *Лімна* (с. Лімна Турківськ. р-ну), *Лімниця*: 1. П. Колодниця пр. Дністра (м. Стрий Львівськ. обл.); 2. П. Дністра, поч. на пн.-сх. околиці с. Серафінці, гирло в с. Городниця Городенківського р-ну Івано-Франківської області (СГУ, 319); рос. рр. *Ломна*: 1. пр. Волги (колиш. Костромська губ.); 2. пр. Сожу (колиш. Смоленська губ.); 3. пр. Сему (колиш. Курська губ.; Vasmer III, 105-106); р. *Ломниця* в північно-східній Боснії (Речник II, 571), назви місцевостей – *Ломниця* в Болгарії й *Łomnica* в Польщі (ЕССЯ 16, 31-32), ойконіми *Krchova Lomná*, *Zadni Lomná*, *Dlouhá Lomnice*, *Dolní Lomnice*, *Horní Lomnice* в гірських районах чеських Карпат (розглядаються А. Профоусом і Я. Свободою як вторинні до гідроніма *Łomnice*, що за своєю структурою є похідним із формантом *-ice* від ад'єктива *lomná*; Profous II, 660-662). Наведені назви, в плані свого поширення, охоплюють територію старожитніх слов'ян і становлять інтерес для дослідника насамперед як спільнослов'янські мовні факти. Етимологія цих тополексем зводиться до з'ясування структурно-семантичних відношень, відбитих в основах *Ліми-/Ломн-*. Відомо, що назви географічних об'єктів, з погляду словотвору, могли формуватися або на онімному рівні, або ж внаслідок переходу базового апелютива (як правило, географічні терміни) у відповідні: гідронім, ойконім, оронім, мікротопонім. У нашому випадку обидва зазначені типи деривації можуть характеризувати досліджувані топоніми, оскільки в запропонованому перелікові виділяються як суфіксально-ніця ускладнені: *Лімниця*, *Ломниця*, *Łomnica*, *Lomnice*, так і чисті основи *Лімна* й *Ломна*. Вказані назви знаходять також підтримку на апелювальному ґрунті, а саме: серб й хорв. *лѡмница* “стіжок сіна” (Речник II, 571), *лѡмнѡ* “тріск, шум”, рос. діал. *лѡмный* “завалений хмизом, поваленими деревами”, пол. *lomnia* “каменоломня”, болг. *лѡмен* “зламаний”, сли. *lōmen* “ламкий”, чес. *lomný* “т.с”, що зводяться до вихідних праслов'янських **lomьn'a*, **lomьnica*, **lomьpь(ъ, -a)*, спільною в яких є ад'єктивна основа **lomьn-*, мотивована дією “ламати” (ЕССЯ 16, 31-32). Таким чином, досліджувані назви етимологізуються з урахуванням

базових апелятивів **Юшпаја*, **Юшпаіса* < **Юшпаја* + *-іса* чи як похідні від контактного топоніма **Юшпа(ја)*, оформленого в аналізованих *Лімниця/Ломниця*, *Ломниця*, *Ломніса*, *Ломнісе* суф. *-ниця/-іса*, можливо, з демінутивним значенням. Стосовно фонетичної структури укр. *Лімня* й *Лімниця* пор. укр. лім "уламки чогось", "поламані дерева" (Грінченко 2,369), що свідчить про власне місцеву ненормативну зміну *о/і*, очевидно, за аналогією до лексем, де таке чергування є закономірним.

Гідронім *Лип'є* (рук. Мшанця л.Дністра;Турківськ. р-н Львівськ. обл.; СГУ,314), виходячи з доступного топонімного матеріалу, співвідноситься з структурними аналогами як-от: назви місцевостей *Липе* (утворення зі значенням збірності від *липа*) в Берковско (Болгарія;Михайлова,103) і *Lipje* в Хорватії та Словенії (Im.m.,262). Вказані топоніми аналізуються за однією словотвірною моделлю: онімна основа *Липи* + суф. збірності *-је*, продуктивність якого була особливо помітною в праслов'янський період розвитку слов'янських мов, на що вказують, зокрема, відновлені праформи апелятивів **dQъје*, **Юмъје* (ЕССЯ 5,98;16,30) тощо. З приводу вихідної топонімооснови *Липи* пор., наприклад, місцеві назви - хут. *Липи*(с.Мельничне Старосамбірськ. р-ну;ОАІУМ, запис 1966 р.), уроч. *Липи* (м.Турка того ж р-ну Львівськ. обл.;ОАІУМ, запис 1963 р.), болг. *Липите* - гора в Троянско (Ковачев(2),167), *Липити* - гори з липовими кашами в Габровско (Ковачев(1),126), топоніми *Lipe* в Сербії та Словенії тощо (Im.m.,261). Топонімічний тип *Лип'є*, в плані семантики основи, характеризується ботанічною назвою *липа* <псл. **lipa* "дерево з серцеподібним зубчастим листям, жовтим пахучим медоносним цвітом" (СУМ IV,487), поширеного на всіх слов'янських теренах; так називались, очевидно, географічні об'єкти, де росло багато лип. Пор. стосовно цього назву саду *Лип'я* (переважно ростуть липи), записану в с.Комарно Городоцького р-ну Львівської обл. (ОАІУМ, запис 1968 р.). Проте не слід відкидати можливості етимологізації гідроніма *Лип'є*, топонімів *Липе*, *Lipje* як похідних від базового апелятива **лип'є* < псл. **lipje*, на потенційність якого вказує згадане псл. **dQъје* "дубові хаші".

Назва р.*Матиця* (л.Зубрицького Рибника л.Рибника п.Стрия п.Дністра) зафіксована в с.Кіндратів Турківського р-ну Львівської обл. (СГУ,355). Вказаний гідронім утворений лексико-семантичним способом від місцевого географічного терміна *матиця* "фарватер, середня частина річки з швидкою течією" (Дзензелівський,25). Наявність ідентичних топонімів на території південних слов'ян, зокрема - мікротопоніми *Матиця* в Болгарії (Радомирско, Сливнишко, Тетевенско, Врачанско), потамоніми *Матиця* в бас. Вардари (Македонія), *Matica* в Чорногорії (ЕССЯ 17,259-263) показова стосовно прикарпатсько-балканської топонімоізоглоси **Matica*, що виводиться з псл. апелятива **matica*, підставою для реконструкції якого служать, крім згаданого вище номена *матиця*, укр. *матиця* "втулка в млиновому колесі" (Грінченко 2, 410), діал.(буков.) *ма́тиця* "центральна частина волока, де збирається риба" (МСБГ 5, 62), д.-рус. *матиця* "початок, основа чогось", болг. *ма́тиця* "русло річки", "головна течія річки", макед. *матиця* "середина річки", серб. й хорв. *матиця* "середня частина річки з сильною, швидкою течією", ст.-пол. *macica* "витік потоку чи річки" тощо (ЕССЯ 17, 259-263).

Назву *Добрівляни* мають три поселення на Львівщині: в Дрогобицькому, Жидачівському і Стрийському р-х (АТУ,178,188). Цей ойконім первісно позначався *Добровляни*, на що вказує його польська форма *Dobrowlany* (SG II,72). Аналогічний онім фіксується в Івано-Франківській області - сс.*Добровляни* Калуського й Тисьменицького р-нів (АТУ, 124, 128). Ідентичну назву ще знаходимо на території Білорусі - с.*Дабрауляны*. В.К.Жучкевич зіставляє її з білоруським *Дабраволя* < словосполучення *добра воля* (Жучкевич,102). Нам видається правильнішою інша думка щодо походження назви *Добровляни*. Формально цей ойконім співвідноситься з катойконімами *боромляни*, *радомляни* - жителі сіл *Боромля* й *Радомя* (Тростянецький р-н Сумської обл.;АТУ,254;АТПУ 1947,544). Отже, назва *Добровляни* відображає структурний тип на *-ани/-яни*, що характеризував поселенців або вихідців із певного поселення **Добровля*. В досліджуваному й сусідньому регіонах подібні назви не засвідчені, проте така відзначена на Балканах - с.*Dobrovlje* в Словенії (Im.m.,130).

Онім **Добровля* виник за структурною моделлю - антропонім *Добровь* + індивідуально-посесивний суфікс *-я* аналогічно як *Боромля* < *Боромь*+ *-я*, *Радомя* < **Радомь* + *-я*. Ім'я

Добровъ зафіксоване в слов'янському антропоніміконі. Пор. ще споріднені за будовою Драговъ, Миловъ тощо (Худаш,65). Словотвірний аналіз назви Добровъ вказує на її походження від двоосновного імені на зразок д.-рус. Добровой (Морошкин,72), болг. Добровѣст "той,хто віщує добро"(Заимов,89), чес. Dobrovit (Profous I,412). Тобто твірною основою для антропоніма Добровъ є компонент Добров -, що виник унаслідок афери́зи якогось із наведених імен-комполіт. Структурна складова Добр- знаходить семантичну підтримку на основі українських лексем добрий, добро

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що розглянутий лексичний матеріал вказує на фрагмент мовної взаємодії населення Карпато-Балканського регіону й на ті спільнослов'янські мовні зв'язки, в яких воно відіграло помітну роль. Принагідно слушно видається думка Л.А.Гіндіна й І.А.Калузької про те, що "Карпати виступають реальним географічним простором, у межах якого розгортались специфічні процеси слов'янського етно- й глотогенезу періоду розпаду праслов'янської єдності"⁹.

Скорочення:

АТУ	Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р.– К.,1987.
АТПУ 1947	Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.– К.,1947.
Грінченко	Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д.Грінченко.– К.,1907-1909.– Т.1-4.
Дзендзелівськи й	Дзендзелівський Й.О. Із спостережень над українською гідрографічною номенклатурою / /III Республ. ономастична конф. (Київ,1965) : Тези.– К.,1965.– С.23-27.
ЭССЯ	Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / Под ред. О.М.Трубачева.– М.,1974-1996. – Вып.1-23.
Жучкевич	Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. – Минск,1974.
Заимов	Заимов Й. Български именник. – София,1988.
Ковачев(1)	Ковачев Н.П. Местните названия в Габровско. – София,1965.
Ковачев(2)	Ковачев Н.П. Топонимията на Троянско. – София,1969.
МСБГ	Матеріали до словника буковинських говірок.–Чернівці,1971-1976. – Вип.1-6.
Михайлова	Михайлова Д. Местните имена в Берковско. – София,1986.
Морошкин	Морошкин М. Праславянский именослов. – Спб.,1867.
Речник	Речник српскохрватског књижевног и народног езика. – Београд,1959-1988. Књ. I-XII.
СГУ	Словник гідронімів України. – К.,1979
ОАІУМ	Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.
СУМ	Словник української мови. – К.,1970-1980. – Т.1-XI.
Худаш	Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). – К.,1991.
Im.m.	Imenik mesta. Pragleđ svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd,1956.
Profous	Profous A., Svoboda J. Místní jména v Čechach: Jejich vznik, původní význam a změny. – Praha,1947-1957. – D I-IV.
SG	Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa,1880-1895. – Т.1-XIV.
Vasmer	Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M.Vasmer. – Berlin-Wiesbaden,1961-1964. – Bd I-III.

¹Украинские Карпаты : История / Отв. Ред. Ю.Ю.Сливка. – К., 1989. – С.18; ²Трубачев О.Н. Регионализмы русской лексики на фоне учения о праславянском лексическом диалектизме // Русская региональная лексика XI-XV вв. : Сб. ст. / Под ред. Г.А.Богатовой и Я.Дерягина. – М., 1987. – С.21;³Бромлей Ю.В., Грацианская Н.Н. Етнографические аспекты карпатоведения // Симпозиум по проблемам карпанского языкознания : Тез. – М., 1973. – С.10; ⁴ Украинские

Карпаті : История / Отв. Ред. Ю.Ю.Сливка. – К., 1989. – С.25-32; ⁵Питання історії української мови / Ред.кол. Д.Г.Гринчишин, Л.Л.Гумецька та ін. – К., 1970. – С.101-129; ⁶Масенко Л.Т. Архаїчні гідронімні паралелі на території України (північно-східне Поділля) // Мовознавство. – 1974. – № 3. – С. 52.

Гоман Ю. (Україна)

ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ В СТЕПАХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я В ІХ–ХІІІ СТОЛІТТЯХ

Історія кочових народів, їхніх племінних об'єднань і держав, а також взаємовідносин з осілими сусідами з давніх часів привертала увагу дослідників. Не залишились поза увагою науковців і східноєвропейські степи, що тягнуться від Придунайської низовини до Уралу. Найбільше наукових праць було присвячено південним сусідам Київської Русі: торкомовним племенам печенігів, торків, половців. В роботах К.В.Кудряшова, С.А.Плетньової, Г.А.Федорова-Давидова, В.Л.Сгорова знайшли ґрунтовне відображення питання політичної історії північно-причорноморських кочовиків упродовж ІХ–ХV ст., еволюція їхнього соціального і господарського устрою, історична географія кочових союзів тощо¹. Але, як не дивно, найменш розробленою залишається проблема етнічних взаємовпливів різних кочових номад: печенігів, торків, половців.

Як відомо, для формування етносу необхідна сукупність певних умов: єдине природно-географічне середовище, схожість суспільно-господарського ладу, мовна і культурна спорідненість та інше. На наш погляд, більшість цих умов мала місце в степах Північного Причорномор'я в період розвиненого середньовіччя. Розібратися в тому, що ж відбувалося в степу з приходом кожної нової номади і як складалась доля переможених племен після цього є метою цієї розвідки.

Першу згадку про печенігів в цьому регіоні знаходимо під 889 р. в хроніці Регіно². Про час та причини їхнього приходу в Причорномор'я докладну інформацію подає візантійський імператор Костянтин Багрянородний, який писав між 948 та 952 рр.: "Пачінакіти спочатку мали місце свого проживання на річці Атіл, а також на річці Геїх, перебуваючи по сусідству з хазарами і так званими узами. П'ятдесят років тому узи, домовившись з хозарами, пішли війною, перемогли пачінакітів і вигнали їх з власної країни"³. Але межиріччя Уралу і Волги також не було батьківщиною печенізьських племен. Описувана імператором Костянтином війна огузів з печенігами, ймовірно, була лише фіналом раніше початої боротьби, відголоси якої зустрічаємо в короткому повідомленні Масуді. Останній повідомляє, що в середині ІХ ст. в степах навколо Джуржанійського озера (Аральського моря) гузи, карлуки і кімакі напали на чотири племена: баджнук, баджна, баджгард і нукарда, які в результаті поразки відійшли за Урал⁴. Ще раніше, на початку VIII ст., в районі середньої течії Сир-Дар'ї та Приараллі відмічається плем'я кенгерес. Цей етнонім ототожнюється вченими з давнім іменем печенігів, яке наводить Костянтин Багрянородний: "пачінакіти називаються також кангар, але не всі, лише народ трьох племен: Іавдірті, Куарцицур і Хавуксінгіла, як наймужні і найблагородніші з поміж інших, бо ж це і означає прізвисько кангар"⁵. Етимологія слова кангар сягає в сиву давнину і виводиться від авестійської держави Кангхи, антиподу зороастрійського Ірану. Що ж до назви "печеніг", то трактування її дотепер залишається суперечливою. Більшість вчених схильні вбачати в цьому етнонімі значення "шурин", "свояк". Не менш складним є питання про етнічний склад печенізьських племен. Зокрема, імператор Костянтин зазначав, що печеніги поділяються на вісім племен, які в свою чергу підрозділялися на сорок родів⁶. В анонімній персидській географічній компіляції Худуд ал-Алем розрізняється дві гілки печенігів – тюркська і хазарська⁷. І хоч причини такого поділу не з'ясовані, він засвідчує, що печеніги були не єдиним етносом, а широкою конфедерацією племен. Беручи до уваги розташування прабатьківщини печенігів і їхній довгий шлях в Північне Причорномор'я, можна припустити наявність в складі конфедерації іраномовних етнічних груп. Це знаходить підтвердження в ал-Біруні, який наприкінці XI ст. повідомляв про мову алано-аських племен, що проживали між